

RÓZSA MÁRIA

Magyar és német irodalmi kapcsolatok a *Pester Sonntagsblatt*ban 1853–1855 II.

A *Pester Sonntagsblatt* szerkesztőjének egyik fő célkitűzése volt a magyar irodalom német nyelven való közzététele. A következőkben azt vizsgálom meg, hogyan sikerült ennek a törekvésnek a megvalósítása.

Magyar költők

A magyar költők közül a folyóiratban kétségkívül a legismertebb, legtöbbször szereplő költő Petőfi. Mégpedig előre kell bocsátanunk, hogy zömében igen jól sikerült fordításokat választott a szerkesztő közlésre, köztük jó párat a legismertebb Petőfi-versek közül. A lap a Petőfi-fordítók újabb generációját részesítette előnyben, elsősorban Dudumi Demetert, akinek *Klänge aus dem Osten* című 1855-ben Pesten, Geibelnél megjelent kötetéből vette át a közlésre szánt verseket. Így például Petőfi egyik legismertebb tájleíró versét „A Tisza”-t, „Die Theiß” címen.¹ „A Tisza” 1847 májusában jelent meg a *Honleányok Könyvében*. Mivel Petőfi egyik nagyon ismert, emblematikus verséről van szó, amelynek a magyarok kisiskolás koruk óta szinte minden sorát ismerik, mert memoriterként tanulták, rögtön szembetűnik, hogy az eredeti kevés szóval való kifejezése helyére a magyarázó, kifejtő megoldások léptek a fordításban. Ezt a felelősséget a fordító is érezhette, ezért használta a „szabad” fordítás kifejezést. Ennek ellenére a fordítás tartalmilag hű, és a vers hangulatát is részben sikerült Duduminak visszaadnia.

Carl Schröter fordította Petőfi „Gyors a madár, gyors a szélvész” című ’betyáromancát’, „Schnell ist der Vogel in der Luft” címen², amit egyébként Anton Vilney és Adolf Dux is lefordított. Schröter a népies hangvételt jól eltalálta, mert ez megfelelt saját temperamentumának, és mert jól ismerte a magyar népdalt, formai elemeit is át tudta ültetni a saját nyelvére. A vers témája, mely ritmusát is meghatározza egyben, a betyár száguldása a pusztán, szélnél sebesebben. Turóczi-Trostler sajnálja, hogy Schröter nem fordított többet, a „Gyors a madár, gyors a szélvész” vers fordításai

¹ *Die Theiß*. Frei nach dem Ungarischen des PETŐFI, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 31, 30. Juli 1854, 412.

² *Schnell ist der Vogel in der Luft*, (Nach PETŐFI) *Lieder aus Ungarn* Von Carl SCHRÖTER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 35, 27. August 1854, 485.

közül az ő véleményével egyetértve Dux „esetlen, lapos” és Anton Vilney tartalmilag és formailag hű, de jellegtelen fordításai mellett Schröteré adja vissza legjobban a vers ritmusát, annak ellenére, hogy rímhelyzetben ő is két helyen a Vilney által használt szavakat szerepelteti (a rímképlet: A, A, B, B : fürwahr/Betyár, fang/Bank).³ Schröter *Lieder aus Ungarn* címen jelentette meg 1854-ben Lipcsében magyar tárgyú verseit, köztük fordításait egy vékony kötetben. A kötet Lenau és Beck pusztá-, betyár- és cigányromantikájának világát állítja elének. Ugyanebben a kötetben látott napvilágot Herwegh „Husarenlied”-je Schröter által úgy átírva, hogy az már közel jár a plágium fogalmához.⁴ A *Pester Sonntagsblatt* is közölt ezekből a versekből egy csokorra valót, a Petőfi-fordítás mellett a „Husarenlied”-et és a Turóczi-Trostler szerint már a paródia határát súroló „Szegény legények”-et „Arme Bursche”⁵ címen, a német szövegben a magyar „szegény legények” refrént komikus módon megtartva. Megjegyzem, hogy Schröter életrajzi adatai ismeretlenek.

Az Alfred Teniers írói néven publikáló bécsi születésű Siegmund Herzl (1830–1889), aki szintén sok Petőfi-verset fordított, már a 19. század második felének Petőfi-fordítói közé tartozik (kötetben I. *Petőfis Gedichte*, Halle a. d. S. [1887]), munkája az „A hűtelen barátokhoz” („An treulose Freunde”) című vers átültetése.⁶ A „Felhők” ciklushoz tartozó és Shakespeare hatását tükröző versben a természetből vett metaforákon és hasonlatokon (fa, levelek, őszi szél, kikelet) keresztül mutatja be a költő saját viszonyát az őt elhagyó barátokhoz (levelek), akik/amelyek az idő változásával hagyják el őt, illetve térnek vissza hozzá. A fordítás nem a szó szerinti hűségre törekedett, de – bár más fordulatokkal – sikerült a költő gondolatainak lényegét és a vers hangulatát visszaadnia.

A „Homér és Oszián” („Homer und Ossian”) Kertbeny fordításában jelent meg, a fordítás az „Album hundert ungrischer Dichter”-kötetben is szerepelt.⁷ A versben két költőtípust jelenít meg, a délit és az északit. A „Homér és Oszián” Petőfinek a múltba tekintő versei közé tartozik, és mint oly sok 1847-ben keletkezett vers, a költő életében nem jelent meg. Kertbenynek főleg Petőfi népdalszerű verseinek fordítása nem sikerült, az a műfaj nem illett az egyéniségéhez, az ódai hangvételű „Homér és Oszián”-ban tartalmilag és formailag többé-kevésbé hű az eredetihez. Megőrzi a kezdeti metaforát (Petőfi két elsüllyedt városhoz hasonlítja a két ellentétes stílust képviselő költőt, melyeket elnyel a tenger, csak tornyaik látszanak ki a vízből), a vers alapját képező ellentétpárokat állít fel: „Koldus vala az, / Királyfi emez. Mi különbség! / De egybe hasonlatosak: / Mindketteje vak volt.” És Kertbenynél:

³ A három fordítás szövegét lásd: TURÓCZI-TROSTLER József, *Petőfi belép a világirodalomba*, Bp., Akadémiai, 1974, 96–97, 111–112, 149.

⁴ TURÓCZI-TROSTLER 1974, (32. jegyzetben), i. m. 148–149.

⁵ *Arme Bursche. Lieder aus Ungarn*, Von Carl SCHRÖTER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 35, 27. August 1854, 484–485.

⁶ *An treulose Freunde* (Frei nach dem Ungarischen des Alexander PETŐFI), Von Alfred TENIERS = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 6, 5. Februar 1854, 87.

⁷ *Homer und Ossian*, Aus dem Ungarischen des PETŐFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 10, 5. März 1854, 151–152.

„Bettler nur war jener, / Dieser Königssohn. Welch Unterschied! / Doch in Einem sind sich beide gleich: / Beide waren blind.” Költői különbségeiket (klasszikus és romantikus költő) mitikus, elvont táj-hasonlattal mutatja be. Az ellentét folytatódik: „Minden, mi világos, / Minden, mi virágzó, / Dalodban, oh koldusok öse, Homér! / Minden, mit sötét, / Minden, mi sivár, / Dalodba’, királyi utód, Oszián!” és „Alles, was nur licht ist, / Alles, was nur blühend, / Liegt in deinem Lied, o Bettelgreis Homer – / Alles, was nur dunkel, / Alles, was nur kahl ist, / Hat den Lied, o Königsengel Ossian!” Ellentéteik mégis hasonlatosságba olvadnak össze a vers végén, melyet ugyanakkor az öregség és a halhatatlanság ellentéte feszít belülről: „Csak ősz fejetek koszorúja marad zöld” és Kertbenynél: „Nur auf euern Greisenhäuptern / Bleibt der Kranz stets grün!”

A „Ki gondolná, ki mondaná...” („Wer kann es denken”) című vers Dudumi átültetése. A jelenben békés táj képének szembeállítását a csatatérre változott tájjal mind strukturálisan, mind hangulatilag igen jól sikerült szabad átköltés.⁸

Dudumi mellett sokat fordított Petőfitől Szegfi Mór is, bár az ő fordításai kötetben nem láttak napvilágot. Szegfi Mór Mihály (1825–1896) főreáliskolai tanár, miniszteri titkár, azok közé a zsidó írók közé tartozott, akik szorgos munkatársai voltak a magyarországi német nyelvű lapoknak. A „Mégbántott a rózsám...” kezdetű vers, mely Szendrey Júliára vonatkozik és Pesten keletkezett, Petőfi életében nem látott napvilágot.⁹ Fordítása „Liebchen thät mich bitter kränken”¹⁰ címen jelent meg a *Pester Sonntagsblatt*-ban. Szegfi formailag szabadon kezeli a szöveget; a Petőfi-féle két strófát felbontja négy versszakra, azonban a népdalszerű hangvételt, a költői képet (seb, amely csak a sírban gyógyul meg) sikerült megőriznie.

Szintén Dudumi fordította a „Ha az isten ...” (Wenn Gott...) ¹¹ kezdetű verset, amit Horváth János Petőfi átalakuló hazafias lírájában az „Egy gondolat bánt engemet” előfutárának tekint. Ugyancsak Szegfi ültette át németre a „Fürdik a holdvilág az ég tengerében...”¹² című Petőfi-verset, méghozzá figyelemre méltóan, a szegény sorsa miatt rablóvá lett ember bűnbánó, tehetetlenségét felismerő helyzetének bemutatását hangulatilag és formailag (népdal) is jól adja vissza. Szegfi fordította „A virágok” című verset is.¹³

⁸ *Wer kann es denken ...* Frei nach dem Ungarischen des Alexander PETŐFI, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 15, 9. April 1854, 225.

⁹ PETŐFI Sándor *összes költeményei* (1847), Kritikai kiadás, Sajtó alá rend. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 2008, 378.

¹⁰ *Liebchen thät mich bitter kränken*, Nach PETŐFI aus dem Ungarischen übersetzt von Moritz Szegfi = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 51, 25. December 1854, 652.

¹¹ *Wenn Gott ...* Frei nach dem Ungarischen des PETŐFI, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 8, 1855, 600.

¹² *Es badet der Mondschein im Sternengefunkt*, Aus dem Ungarischen des A. PETŐFI, Von Moritz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 29, 1855, 408.

¹³ *Die Blumen*, Aus dem Ungarischen des PETŐFI von Moritz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 23, 1855, 311.

Petőfi-tolmácsolásaival tűnik fel a lapban Eiber Antal. Az ő munkái a „Még alig volt reggel” („Kaum brach an der Morgen...”) ¹⁴ és a „Pusztá föld ez, a hol most járok...” („Durch die kahlsten Gründe ...”) ¹⁵ című versek fordítása. Az első vers két strófáját négy kétsoros versszakra szedi szét, és kihagyja a „Juliskám” nevet, mely Petőfi személyes sorsára utal, nála a semleges, általánosító „o Heißgeliebte” szó szerepel, de a reggel/este – fiatalság/halál ellentétét frappánsan oldotta meg. A „Pusztá föld ez, a hol most járok...” című költeményt formailag teljesen átalakította Eiber. Petőfinél a vers mindössze egy strófából áll, amit a fordító – bár a költői képeket megőrzi – hét négysoros versszakra bontja, emellett Petőfi páros rímei helyett nála keresztrímek szerepelnek. Eiber Antal (1833–1877) a Rókus kórház másodorvosa volt ¹⁶, akiről Szinnyei sem tudja, hogy orvosi szakpublikációi mellett szépirodalmat fordított németre.

A „Reszket a bokor, mert ...” („Es bebt der Zweig im Busch...”) ¹⁷ népdalszerű szerelmes vers fordítása szintén jól sikerült Szegfinek. Az ABAB rímképletet, szóismételeket („reszket a bokor”... „reszket a lelkem”) megtartja: „Es bebt der Zweig”... „Auch mir erbebt das Herz,”; „Eszembe jutottál” sor kétszer egymás után: itt ugyan csak a Perfekt igealak azonos: „Denn du bist dort eingezogen. / Bist mir in das Herz gezogen”; A túláradó érzelmet naiv párhuzamban a Dunához hasonlítja: Teli van a Duna, / Tán még ki is szalad, / Szívemben is alig /Fér meg az indulat... De ha mégsem találna viszonzásra szerelme, akkor is jókívánásokat küld felé: az „áldjon meg” helyett óvjon meg „behüten” szerepel, de ugyanott, rímhelyzetben, ahol a magyarban.

Az „Alku” („Der Handel”) Szalkszentmártonban keletkezett 1845-ben. Leopold Rosner fordítása a népies hangot jól eltalálja, bár formailag nem teljesen hű. ¹⁸

Arany köztudottan nem örvendett olyan nagy népszerűségnek német nyelven, mint Petőfi. Két versének fordítását közölte a *Pester Sonntagsblatt*. Az egyik az „Ágnes asszony” ballada Szegfi Mór fordításában. ¹⁹ Arany verse 1853-ban, tehát nagykorósi korszakában keletkezett, ezeknek a balladáknak zömét a történelmi tárgyú balladák alkotják, de találhatók közöttük az 1848 előtti parasztszöveghez tartozó témájúak is. A balladák egyik fő motívuma a hősök által elkövetett bűnt követő bűnhődés. A fordítás maga hű, fő hibája az önkényes rövidítés: Aranynál a ballada 26 strófából áll, Szegfi fordításában mindössze 14. Sajnálatos módon a fordító a főszereplő

¹⁴ *Kaum brach an der Morgen...* Aus dem Ungarischen des A. PETŐFI, Von Anton EIBER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 34, 1855, 489.

¹⁵ *Durch die kahlsten Gründe ...* Aus dem Ungarischen des A. PETŐFI von Anton EIBER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 36, 1855, 520.

¹⁶ Eiber Antal életrajzi adatait dr. Dörnyei Sándor szíves közlése alapján tudom.

¹⁷ *Es bebt der Zweig im Busch...* Aus dem Ungarischen des A. PETŐFI, Von M. SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 38, 1855, 570.

¹⁸ *Der Handel*, Aus dem Ungarischen des A. PETŐFI, Von L. R. = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 51, 1855, 761.

¹⁹ *Frau Agnes*, Ballade von Johann ARANY, Aus dem Ungarischen von Moriz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 4, 22. Januar 1854, 55–56.

ábrázolása szempontjából lélektanilag fontos mozzanatok bemutatását hagyta ki. Az első szerkezeti egység, – Ágnes asszony letagadja bűnét a kérdezősködő gyerekek előtt –, a negyedik versszakig tart. Az utána következő 5 strófát, Ágnes asszony megőrülésének nyilvánvalóvá válását, börtönbeli képzelgéseit kihagyja. Pedig ezek a versszakok a hősnő megőrülésének fokozatait, a valóságtól való fokozatos eltávolodását hivatottak lélektanilag megalapozni és bemutatni; a tömlöcben a sötétség és fény kettőse tükrözi az elítélt lelki állapotát; Ágnes asszony a börtönben összeroppan, megtévelyedik, csak a véres lepedőt látja. Utána Szegfinél a vers második szerkezeti egysége, a bíróság következik: Ágnes asszony tette csak a tárgyaláson derül ki. A bíróság váratlanul és emberségesen átlátva a helyzetet, az asszonyt nem tekinti büntethetőnek földi hatalom által. Szegfi ebből a második szerkezeti egységből ismét kihagy két strófát, azokat, amelyben Ágnes asszony elkeseredetten kísérletet tesz meggyőződni ép eszéről, és amelyben felfogja, hogy esetleg soha többet nem jut ki a börtönből. A harmadik szerkezeti egység a huszadiktól a huszonhatodik versszakig tart, és az asszony öregedését mutatja be. Ágnes asszony élete végéig mossa a véres lepedőt. Arany kivételes lélektani hitelességgel ábrázolja az elme tisztánlátásáért folytatott küzdelmet, az állandó önreflexiót, amely már az elme megbomlásának jele. A záró versszak kisebb módosításokkal az első versszak ismétlése és ily módon a cselekmény keretbe foglalása. A keresztény–kálvinista Arany világvéleményének megfelelően a bűnhődés folyamatát csak annak végpontjáig követhetjük nyomon, a lehetséges folytatás, a kegyelem gesztusa már túl van a vers világán. De a fordító a felmentő ítélet után elhagyja hőst, pusztán még két strófát szentel annak bemutatására, hogy Ágnes asszony bomlott elmével továbbra is mossa véres lepedőjét a patakban. Az eredeti ilyenfajta megkurtításának, a lélektani ábrázolás fontos mozzanatainak elhagyása valószínűleg a fordító azon célkitűzéséből eredhetett, hogy a verset könnyebben „emészthetővé” tegye, nem beszélve itt most sokat az olyan népnyelvi kifejezésekről, mint „kelmed”, „galambom”, melyekhez hasonló hangulatfestő elemeket hiába keresünk a fordításban.

A másik a „Letésem a lantot”²⁰ („Ich lege die Laute nieder”) elégikus óda a Geibel kiadónál, Pesten jelent meg „Klänge aus dem Osten : Sammlung ungarischer Dichtungen” című kötetből, mely Dudumi Demeter fordításait tartalmazza, került átvételre. Az 1850-ben született vers alapélménye a kiábrándulás, a múlt visszahozhatatlanságának felismerése, a nemzeti és a mély személyes válság. A vers megértéséhez a magyar történelem és Arany személyes sorsának ismerete mindenképpen szükséges. Arany versében a Bach-korszak egész irodalmi élete benne foglaltatik. Arany nyelvezete emelkedett, költői és elégikus, ezért használ régies szóalakokat. Maga a „letésem” szó hangulata is visszaadhatatlan, ugyanígy a „levél” igealak is. Arany két korszakot állít egymással szembe: a céltalan jelent és az éltető múltat. A derűs, harmonikus múlt állandóan szembesül a jelennel. A múlt bemutatásához virágzó természeti képet használ. („Más ég hintette rám mosolyát, / Bársony palástban járt a föld, / Madár zengett

²⁰ *Ich lege die Laute nieder*; Aus dem Ungarischen des Johann ARANY = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 8, 1855, 93.

minden bokorban, / Midön ez ajak dalra költ. / Fűszeresebb az esti szél, / Hímzettebb volt a rét virága.” („Mir lachte damals eine andre Sonne, / Die Erde schritt einher in Sammetpracht, / Ein Vogel sang auf jedem Strauch in Wonne, / Sobald mein Mund zum Singen aufgewacht.”). A szabadságharc bukásával a költői lét is válságba került, Arany úgy érezte, értelmét veszítette az írás, a jövő kilátástalan, bizonytalan, ha a nép halott, és a népi-nemzeti költészetre nincs szükség. Így fonódik össze a versben a nemzeti és a személyes tragédia, „jobb felét” (Petőfit), barátját és költőtársát is elvesztette. Arany a kétsoros refréne az utolsó strófa kivételével nem változtat semmit, a fordító két igét változtat (kétszer hingekommen, négyszer hingegangen szerepel) ráadásul a negyedik versszakban nem sikerült a változatlanúságot megtartania, a „Hittük: ha illet a babér, / Lesz aki osszon ... Mind hiába!” a remények szétfoslásánál a hiába szó, ráadásul kétszer ismételve, (és a mondat eredeti jelentését teljesen átalakítva, amely a babér osztójára vonatkozik, nem arra, aki kapja) belenyúlik a refrénbe: „Wir glaubten, nach dem Lorber werde langen / Ein Mitgenosse der Vergangenheit – – / Umsonst, umsonst!” A refrénben Arany kétféle igealakot (egyszerű múlt idő és archaikus közelmúlt) használ: Hová lettél, hová levél”, míg a fordító a német nyelv sajátosságát, a kettős múlt időt (Imperfekt, Perfekt) variálja: „Wo kamst du hin, wo bist du hingegangen/hingekommen”. Arany költeménye azonban mégis hordoz valami pozitív vonást; költészetileg ez az új tematika a modern értelemben vett, erősen szubjektívizálódo líra megjelenése is egyben Arany költészetében.

Vörösmartytól egy kevésbé ismert verset, az 1836-ban keletkezett „Gyász és remény”-t („Trauer und Hoffnung”)²¹ választott Levitschnigg közlésre. A fordító Braun József (1840–1902) fiatal író, újságíró lehetett.

A „Das Antlitz”²² Frei nach dem Ungarischen des Andreas Tóth von Demeter Dudumi című vers szerzője beazonosíthatatlan.

Gyulai Pál „Midön elindult” című versét Dudumi fordította „Als sie schied” címen.²³ Dudumi bár formailag megőrizte a vers sajátosságait, de szóhasználatában, költői képeiben átköltötte azt, valahogy megpróbálta jobbá tenni, Gyulai helyenként régies, esetlennek, döcögősnek vélt szóhasználatát kiegyengetni. Gyulai kritikai tevékenységével hozzájárult a népnemzeti irány létrejöttéhez, Petőfit és Aranyt tartotta a magyar irodalmi fejlődés csúcspontjának, és harcot folytatott az 50-es évek Petőfi-epigon költői ellen.

Dudumi fordította Sükei Károly (1824–1854) „Lenge szellő...” című versét („Es braust der Wind ...”),²⁴ mely Sükei „Hulló csillagok” című 1851-es kötetében látott napvilágot.

²¹ *Trauer und Hoffnung*, Aus dem Ungarischen des VÖRÖSMARTY, Von Josef BRAUN = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 3, 13. August 1854, 436–437.

²² *Das Antlitz*, Frei nach dem Ungarischen des Andreas TÓTH von Demeter Dudumi = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 24, 11. Juni 1854, 329.

²³ *Als sie schied*, Frei nach dem Ungarischen des Paul Gyulai von Demeter Dudumi = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 34, 20. August 1854, 448.

²⁴ *Es braust der Wind ...*, Frei nach dem Ungarischen des Karl Sükei von Demeter Dudumi = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 20, 14. Mai 1854, 281.

A ma már kevésbé ismert Győrffy Gyula (1835–1885) „Ibolyák : Költeményfüzér” címet viselő, 1855-ben megjelent kötetéből fordította Dudumi a „Nem fáj neked” („Dein Herz empfindet...”) ²⁵ című verset. A költemény alapja a letépett virág és a múló szerelem közti kedvelt hasonlat, Dudumi jól adja vissza a vers melankólikus hangulatát, a két strófát négy versszakká bővíti.

Lévay József (1825–1918) költő, Borsod vármegye aljegyzője, majd 1861-től alispánja, a népies-nemzeti irány képviselője, biedermeier hangulatú, csendesesen rezignált „Spätes Schwärmen” ²⁶ („Késő ábránd”) című verse az öregedő férfi bánatát tükrözi az elmulasztott szerelem miatt. Duduminak a népies hangvétel megőrzése fordításaiban mindig jobban sikerült, mindig hitelesebb, mint a romantikus hangulat visszaadása. Itt alkalmaz például olyan elcsépelet szófordulatot, mint „Träume sind nur Schäume”, és túloz: („Wie ein irrer Wandersmann, / Der vom Himmel nieder/ Stürzend...”) Az eredetiben: „Én meg mint az égnek eltévedt vándora, / Egyedül bujdosom földön idestova”). Még egy Lévay-verset jelentetett meg a *Pester Sonntagsblatt* ez az „Őszi táj” („Herbstgegend”) ²⁷ című volt. Dudumi fordítása költői, hangulatos, de nem igazán hű az eredetihez.

Ifjabb Szász Károly (1828–1905) „Bánfi Dénes csókja” című erdélyi témájú balladáját az Album rovatban közölték: „Der Kuß des Bánfi Dénes” címen Dudumi fordításában. ²⁸ Szász Károly saját költészete mások hatását mutatja, balladái Arany nagykőrösi balladáiét, sokkal jelentősebb azonban műfordítói tevékenysége (Shakespeare, Molière-fordítások). ²⁹

Czuczor Gergely (1800–1866) költő, nyelvész, az Akadémia nagyszótárának szerkesztője „Mi lennék” „Was ich sein möchte!” ³⁰ című Kisfaludy Károly modorában írott helyzetdala, Dudumi fordításában megőrzi a népdalszerű hangvételt és szóhasználatot, a természeti képekre épülő, allegorikus gondolatmenetet.

Kertbeny magyar költők fordításait tartalmazó kötetéből „Album hundert ungrischer Dichter” (Dresden: Schaefer – Pesth : Geibel), mely 1854-ben jelent meg, közölte a *Pester Sonntagsblatt* a „Két dalnok” („Zwei Sänger”) című Garay-verset, melyben az éneklő két szegény, kopott madár a költészet metaforája. A másik Garay-vers

²⁵ *Dein Herz empfindet, ... Aus dem Ungarischen des Julius GYÖRFFY = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 26, 1855, 344.

²⁶ *Spätes Schwärmen*, Frei nach dem Ungarischen des Joseph LÉVAI, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 16, 16. April 1854, 234–235.

²⁷ *Herbstgegend*, Frei nach dem Ungarischen des Joseph LÉVAI, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 19, 7. Mai 1854, 268.

²⁸ *Der Kuß des Bánfi Dénes*, Ballade des Karl SZÁSZ, Von der Redaktion des *Divatcsarnok* mit dem Preise von zehn Dukaten gekrönt, In der Uebersetzung aus dem Ungarischen von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 15, 23. April 1854, 246–248.

²⁹ KOVÁCS Kálmán: *A népies-nemzeti irányzat kisebb költői = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, IV, szerk. Sötér István, Bp., Akadémiai Kiadó, 1965, 171–173.

³⁰ *Was ich sein möchte!* Frei nach dem Ungarischen des Gregor CZUCZOR, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 30, 23. Juli 1854, 400.

„A Balaton” („Der Balaton /Plattensee”)³¹ amely egy öt részből álló versciklus része, az első rész a tó keletkezésének mondája. Garay harmadik közölt verse „A királyleány és apródja” („Königsmaid und Edelknabe”) című ballada. Kertbeny műfordításainak sokat kárhoztatott általános jellemzője a többet mondás, vagyis, hogy a szótagszám és a rím kedvéért mindent több szinonim szóval fejez ki. Dudumi fordította le Garay „Két leány” („Zwei Mädchen”),³² című versét, melyet korábban már Kolbenheyer Mór is átültetett németre, és a *Pesther Tageblatt* közölte. A vers a magyar történelem egyik mélypontját, a mohácsi csatát idézi fel a szereplők alakján keresztül, az egyik leány apját, a másik kedvesét veszttette el a csatában, a csatát megjárt énekes pedig „édesanyját”, vagyis a hazáját, ezért lehetetlen gondtalanul énekelniük, szórakozniuk. Az epilógus egy év múlva azonban bizakodó: elmúlt a tél, minden kizöldült, az egyik leány gazdag örökséghez jutott, a másikat eljegyezték, a „fű s virágtalan” domb alatt a sírban nyugszik a „dálnok vitéz”.

Dudumi, bár sokszor szabad fordításnak nevezi munkáját, Tompa Mihálynál mégis odáig megy el, hogy a burkolt utalásokra éltélőbb kifejezésekkel „ráerősít”, egyértelműsíti a politikai kritikát. Tompa „Ein Begräbniß” („Temetés”) versének fordítása jó példa erre. Tompa hazafias elégiái és allegóriái az önkényuralom korában teljesebben ki. Így ez a verse is az önkényuralom elleni burkolt tiltakozás: az anya élve eltemeti gyermekét a harcban elesett apa mellé, inkább mint, hogy „rab, vagy földönfutó” legyen. Dudumi a vers tiltakozó hangvételét felerősíti, értelmez, olyan kifejezéseket használ, amelyek a magyar szövegben nincsenek benne, és még egyértelműbb politikai vádakot fogalmaz meg: „Ach Waise jedes/Im Lande selbst verwaist.” (a magyarban az „árva” szó nem is szerepel, különösen nem az országban elárvult értelemben, ráadásul nyomatékosan kétszer); aztán: „Viel lieber todt in deinen Armen gedrückt./ Als daß er vor Tyrannenblick sich bückt”, miközben Tompánál csak ennyi szerepelt: „Bús öledben jobb lesz tudnom őt, / Mint kopogva zárt ajtók előtt;”³³

Tóth Kálmán (1831–1881) író, költő, színműíró, országgyűlési képviselő az 50-es években rendkívül népszerű volt, a *Hölgyfutár* segédszerkesztője majd szerkesztője, 1864-ben pedig ő alapította meg és szerkesztette haláláig a *Fővárosi Lapokat*. Költészetének fő témája a boldogtalan szerelem, a lemondás csendes vívódása, önmarcangolás, csalódás, kiábrándulás volt. Sok versét megzenésítették. Nemcsak a nagyközönség szerette, de íróársai is. A *Pester Sonntagsblatt* a következő verseit közölte: „Beköszöntött...”³⁴ Dudumi Demeter fordításában. A hiúsága miatt nem szerelemből férjet választó nő boldogtalanságát figyeli az elhagyott szerelmes

³¹ *Gedichte von Garay. Königsmaid und Edelknabe* = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 42, 15. October 1854, 544; *Zwei Sänger* = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 42, 15. October 1854, 544–545; *Der Balaton* = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 42, 15. October 1854, 545.

³² *Zwei Mädchen*, Aus dem Ungarischen des Johann GARAY, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 27, 2. Juli, 1854, 364.

³³ *Ein Begräbniß*, Frei nach dem Ungarischen des Michael TOMPA = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 25, 18. Juni 1854, 340.

³⁴ *Im April 1853*, Von Koloman TOTH, Aus dem Ungarischen von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 4, 25. December 1853, 59–60.

a „Sápadt asszony...”³⁵ című elégikus hangulatú versben. Az 1853 novemberében elhunyt Garay János emlékére írt versét („Garay sírjánál”)³⁶ Dudumi fordította. Az 50-es években a kortársakat foglalkoztatta a saját népétől nem becsülten, elhagyottan meghalt költő témája (így Lisznyait és Jókait is). Például itt így ábrázolja ezt a helyzetet a Tóth Kálmán versét átültető Dudumi: „...bittre Thränenfluth / Waschen von dem Volk die Schande, / Daß sein Dichter, Bettlern gleich, / Wankte zu des Grabes Rande?”. A költő siratása átmegegy a nép sorsáért való aggodásba: „Um zwar für den Sänger nicht, / Ach nur für mein Volk zu beten!”. Tóth „Fekete szemű leánykának”³⁷ című költeményét Szegfi Mór fordította. Kertbeny „Album hundert ungrischer Dichter” című kötetéből vette át a szerkesztőség közlése szerint a lap Tóth Kálmán „Búza közé...” című versének „Heckenrosen der Liebe”³⁸ című fordítását. A magyar szöveg közismert népdalrészlettel indít „Búza közé száll a dalos pacsirta, / Hogyha magát már odafenn kisírta”. Ez a lehetőség a fordító számára természetesen nem adott. Kertbeny szokásához híven mindig beszúr magyarázó szavakat a szótagszám kedvéért, ráadásul a hátravetett jelzők a népdaltól teljesen idegenek, és a német szavakat szokatlanul rövidíti „Liebspärchen”: („Und zwischen den Ähren, den Blümlin, den blauen, / Da kann ihr beweintes Liebspärchen sie schauen.” – S buzavirág, buzakalász árnyába / Reá akad megsiratott párijára”).

Balogh Zoltán „Te vagy minden...”³⁹ kezdetű szerelmes versét Szegfi Mór ültette át németre. A biedermeier hangulatot a költő szóhasználata jól tükrözi: „Álmaimat rózsaujjod hímszi”, „hajnalkorodban”. Balogh Zoltán (1833–1878), költő, drámaíró, publicista verseit Nagy Ignác *Hölgyfutár*ában közölte az 50-es években, 1855-ben aztán kötetben is kiadta őket.

Lisznyai Kálmán (1823–1863) Nógrád megyei Petőfi-epigon költő volt, már az 1840-es években feltűnt népies hangvételű verseivel, de az önkényuralom éveiben szinte hajhászta az eredetiséget, erőltetetten népieskedett, szokatlan képekkel, tájnyelvi szavakkal tüzdelte tele verseit, amiket gyakorta lábjegyzetekben kellett magyarázni. Levitschnigg fordításában jelent meg Lisznyai „A csalogány temetése” című verse. „Das Begräbniß der Nachtigall”⁴⁰ címen. Ez a fordítás nem bizonyítja, hogy Levitschnigg értett magyarul, a szabad fordítást segítséggel is létre tudta hozni. A vers Lisznyai később, 1856-ban kiadott *Madarak pajtása* című kötetében is megjelent.

³⁵ *An eine blaße Frau*, Von Koloman TOTH, Aus dem Ungarischen von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 3, 18. December 1853, 44–45.

³⁶ *An Garay's Grab*, (Frei nach dem Ungarischen des Koloman TÓTH), Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 13, 26. März 1854, 195–196.

³⁷ *An ein schwarzäugiges Mägdlein*, Aus dem Ungarischen des Koloman TÓTH, Von Moritz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 14, 2. April 1854, 212.

³⁸ *Heckenrosen der Liebe*, Aus dem Ungarischen des Kalman TOTH = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 10, 5. März 1854, 152.

³⁹ *Du bist...* Aus dem Ungarischen des Zoltán BALOGH. Von Moritz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 25. 1855, 344.

⁴⁰ *Das Begräbniß der Nachtigall*, Von Koloman LISZNYAY, In freier Übertragung aus dem Ungarischen von LEVITSCHNIGG = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 1, 8. Januar 1854, 25–26.

A költemény a csalogány temetését írja le erdei környezetben, és a legkülönfélébb állatokat ábrázolja részletesen, amelyek feldíszítik halott társukat. A német fordításból kimarad az elhagyottan meghaló magyar költőre vonatkozó utolsó három versszak, melyhez a madártemetés csak ürügyül szolgált: A természet részvételével szembeállítva az elfelejtett, egyedül hagyott magyar költő holtteste: „A természet részvéte mily dicsó! / De oh mi más a költő sorsa itt, / Az életben, az emberek között, / Résztvételesség s gúny sujtja napjait. / A nemzet dalnoka elhagyatva, / S rongyban fekszik a pusztá terítón”, valamint: „S ha meghal a szegény magyar költő, / Bár mily dicsón zengedezett s hatott: / Ah! Talán egyedül csak a jó ég / Sír utána könyharmatot!”. A vers vonatkozhat az 1853 végén súlyos betegségek következtében elhunyt Garay Jánosra, bár az ő árváinak megsegítésére adakozás indult Pompéry János vezetésével.

Az „An die Liebe”⁴¹ című, Dudumi által fordított Lisznyai-vers eredetije „Jó tanuló”. Dudumi az eredetileg két versszakból álló vers első strófáját mintegy keretként megismétli: Szerelem! Szerelem! / Keserves üdvösség! Angyalok játéka, / Menyei mesterség.” – „Liebe, süße Liebe, / Bittere Geselligkeit; Schönstes Spiel der Engel, Meisterstück der Ewigkeit.” Dudumi fordította Lisznyai „A Palóc Alföld” című versét „Der Hirtenknabe” címen.⁴² A „Schmerz”⁴³ című verset Kertbeny fordította és közölte „Album hundert ungrischer Dichter” című említett kötetében, ennek eredetijét sajnos nem sikerült azonosítanom. Kertbenynek nemcsak Petőfi-fordításai, hanem Garay- (az „Obsitos” kivételével) és Lisznyai-fordításai sikerültek igen gyengén. „Különösen Lisznyai versei hatnak száználmasan” – írja Detrich Márta.⁴⁴ A „Harangszó” („Glockenklang”)⁴⁵ című vers fordításának történetét, melyet Johann Ladislaus Pyrker (1772–1847) egri érsek, ismert magyarországi német nyelvű költő készített el, szerkesztői megjegyzésből tudhatjuk meg.⁴⁶ A vers magyarul az *Órangyal : Vallási almanach* 1846. évfolyamában jelent meg, s Tárkányi Béla (1821–1886) apátkanonok, költő, műfordító hívta fel Pyrker figyelmét rá, ezt követően a költő Pestről Egerbe vezető útja közben, térdén írva készítette el a fordítást, amely aztán eljutott Lisznyaihoz, aki ezt nagy kitüntetésnek tekintvén, továbbadta a *Pester Sonntagsblatt*nak. Lisznyai, a nógrádi táj szülőtte, a mélyen vallásos katolikus falusiak életéből merít egy oktató történetet, a túlzottan vallásos leányt kicsúfoló társnője vőlegényének halálát jelzi a megkonduló harang. Lisznyai versében találhatóak szép, költői részek, mint a hasonlat: „Mint egy óriási holló / Barna szárnyon szállt az estve,” („Da sank der Abend, wie ein Riesenaar / Die Flügel

⁴¹ *An die Liebe*, Von Koloman LISZNYAY, In freier Uebertragung aus dem Ungarischen von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 4, 22. Januar 1854, 56.

⁴² *Der Hirtenknabe*, Mit freier Benützung des „Palóc Alföld” von K. LISZNYAI von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 7, 12. Februar 1854, 103–104.

⁴³ *Schmerz*, Aus dem Ungarischen des Lisznyai = *Pester Sonntagsblatt*, 152. Nr. 10, 5 März 1854, 152.

⁴⁴ DETRICH Márta, *Kertbeny Károly élete és műfordítói munkássága*, Szeged, Viktória ny., 1936, (Germanisztikai füzetek), 69.

⁴⁵ *Glockenklang*, Von Koloman LISZNYAY übersetzt von weiland L. v. PYRKER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 38, 1855, 552–553.

⁴⁶ LISZNYAY Kálmán, *Harangszó, Órangyal : vallási almanach 1846*. Szerk. Sujánszky Antal, Pesten, Emich, 1846, 55–60.

breitend, auf die Flur”), ami, ha nem is teljesen hú (Aar – sas), de azért megközelítő, vagy „A hold, mint imádkozó hölgy, / Föllegoltárra borúla” (Es sah der Mond, den Blick von Thränen schwer, / Wie eine betendfromme Maid”), amelyben a „Maid”, leányka, hajadon nem igazán szerencsés választás az emelkedettebb „hölgy” helyett, de Pyrker fordítása formailag hú, és a páros rímekeket is megtartja. A „König Mátyás”⁴⁷ eredetijét Lisznyai több Mátyás királyról szóló verse között nem sikerült megtalálnom.

Bangó Péter (Pető) (1824–1853) aradi ügyvéd, író, az *Arad* című hetilap szerkesztője, verseket, elbeszéléseket írt. „Was ist dem Felde widerfahren?”⁴⁸ című versét Dudumi fordította. Mivel Bangónak önálló kötete nem jelent meg, csak lapokban publikált szétszórtan, így a vers eredetijét megtalálni nincsen sok esély. A vers azt a szabadságharc leverése után számtalan költő, így Petőfi által is megénekelte témát dolgozza fel, hogy a jelenleg virágos mező egykor csatatér volt.

Zalár József alispán, költő (1825–1914) több versét közölte a *Pester Sonntagsblatt*. Így a „Sötét az éj...” címűt Szegfi fordításában.⁴⁹ „A nép fia” („Das Kind des Volkes”)⁵⁰ című költeményben, melyben a költő hitet tesz magyarsága mellett (a refrén: „Én is e jó népből való vagyok!”), utalások találhatók a nép és az (idegen) hatalom közti ellentétre: („Nem hajtja e nép idegen szokások / Jármába, mint ti, egyenes fejét.”). Az Alföld mint a szabadság szimbóluma tűnik fel, ahol a betyárok élnek, akiket azzal mentegtet a költő, hogy „Kik lopnak bár, kezökben nincs gyilok; / De a huszárok is ezekből lesznek...” Az itt élők szeretik a földet, míg az urak csak a hasznót lesik: „Míg ti csak a hasznát szeretitek”. A költemény a fenn élő urak és a lenn a völgyben maradó, népével közösséget vállaló költő közötti ellentéttel zárul. A versek a szerkesztő közlése szerint Zalár 1855-ben megjelent kötetében szerepelnek. A „Köszöntelek szép alföldi tájak” „Geliebtes Alföld”⁵¹ fordítása gördülékeny, az egyszerű, népdalszerű szöveget, a ritmust jól adja vissza Szegfi. A német szövegbe beékelte magyar szavak: Alföld, Délibáb, Csárda, Betyár, bár a puszta-romantika kliséi, mégis jól színezik a hangulatot. A részletekbe menő tájleírás hazaszeretetről, a szülőföldre visszatérő költőnek a tájhoz és az emberekhez való érzelmi kötöttségéről tanúskodik, a refrén is frappáns: „Geliebtes Alföld, nenn’ mich herzlich willkommen!”

Tóth Kálmánné Majthényi Flóra (1837–1915) költőnő „Holdsugáros...” „Schatt’ger Wald...” című versét Gottfried Feldinger fordította.⁵² A „Száll a felhő...” („Es flieht

⁴⁷ *König Mátyás*, Von Koloman LISZNYAY, Frei nach dem Ungarischen = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 1, 1. Januar 1854, 8–9.

⁴⁸ *Was ist dem Felde widerfahren?* Frei nach dem Ungarischen des BANGÓ Pető, Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 14, 2. April 1854, 212.

⁴⁹ *Die Nacht ist schwarz ...* Aus dem Ungarischen des ZALÁR, Von M. SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 39, 1855, 570.

⁵⁰ *A nép fia*, Aus dem Ungarischen des Josef ZALÁR von Moritz SZEGFI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 22, 1855, 296–297.

⁵¹ *Geliebtes Alföld*, [aus dem Ungarischen des Josef ZALÁR. Von Moritz SZEGFI] = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 22, 1855, 296–297.

⁵² *Schatt’ger Wald ...* (aus dem Ungarischen nach Flora) Von Dr. G. FELDINGER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 43, 1855, 634.

die Wolke...”),⁵³ a helyhez kötöttség és elvágyódás érzését természeti metaforában ábrázoló költeményét Dudumi fordításában közölte a *Pester Sonntagsblatt*.

Az Iduna költő néven verselő Szász Károlyné Szász Polixéna (1831–1853) halála után férje adta ki 1853-ban 12 költeményből álló verses füzetét. Az 1853. január 17-én meghalt költőnő hagyatékából közölt a lap egy verset Dudumi Demeter fordításában.⁵⁴

Levitschnigg verset írt Ferenczy Teréz (1830–1853) a fiatalon, egy évvel korábban öngyilkosságot elkövetett költőnő emlékére.⁵⁵

Magyar írók

A magyar prózaírók közül természetesen Jókai áll az első helyen, tőle öt elbeszélést publikáltak, így 1854-ben a „Peroses” című elbeszélést részletekben A fordító I. H. ismeretlen. Jókainak a perza birodalomban játszódó novellája az általa szerkesztett *Országos Nagy Naptár* 1853. évében jelent meg „Perozes” címen.⁵⁶

A „Háromszéki leányok”⁵⁷ („Die Háromszéker Mädchen”) című elbeszélést 1854 április-májusában közölték részletekben. Fordítója ismeretlen. 1855-ben hozta a lap folytatásokban a tatárjárás idején játszódó „Sajó. Regényes korrajz” („Sajó. Romantische Zeitgemälde”) című elbeszélést. Fordítója Leopold Rosner volt. Ezt követte hamarosan az „Adamante” 1855-ben több részletben („Adamante” Novelle aus dem Ungarischen des Moritz Jókay.) A Jókai kritikai kiadás ismeri a *Pester Sonntagsblatt*-ban 1855-ben megjelent fordítást, a fordító nevét azonban Julius Liechtensteinként adja meg.⁵⁸ „A koldusgyermek” című Jókai-elbeszélést („Das Bettelkind. Eine Weihnachtsgeschichte”)⁵⁹ címen Leopold Rosner fordításában közölte a *Pester Sonntagsblatt* 1855 decemberében. Itt a kritikai kiadás tévesen Ludwig Rosnerként adja meg a fordító nevét.⁶⁰

Eötvös József „Egy tót leány az alföldön” című elbeszélését Kertbeny fordításában közölte a lap „Ein Schlovenmädchen [!] im Unterlande” címen 1854. október végétől részletekben.

⁵³ *Es flieht die Wolke...* (Frei nach dem Ungarischen der Flora MATTHENY), Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 21, 21. Mai 1854, 293.

⁵⁴ *Aus dem Nachlaß der ungarischen Dichterin Iduna* (Karolina von SZÁSZ) gest. am 17. Juni 1853, in freier Uebertragung von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 1, 4. Dezember 1853, 10.

⁵⁵ *Therese Férenczy*, Von LEVITSCHNIGG = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 11, 12. März 1854, 166.

⁵⁶ *Perozes: Historiai novella*, írta JÓKAI MÓR = *Országos Nagy Naptár*, 1853, 26–38.

⁵⁷ JÓKAI MÓR *összes művei*, szerk. LENGYEL Dénes és NAGY Miklós, *Elbeszélések* 5., Bp., Akadémiai, 1989, 637.

⁵⁸ JÓKAI *összes...*, (56. jegyzetben), *Elbeszélések 1. (1842–1848)* Bp., Akadémiai, 1971, 716.

⁵⁹ *Das Bettelkind: Eine Weihnachtsgeschichte*, Aus dem Ungarischen des Moritz JÓKAY, Von L. R., = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 50, 1855, 737–738.

⁶⁰ JÓKAI MÓR *összes...*, (56. jegyzetben), 5. kötet Bp., Akadémiai, 1989, 766.

1854 márciusában több részletben került közlésre Szigmund Vilmos „Thomas Bacso Historische Novelle” című elbeszélése. Szigmundról (nevét Sziemundnak is írták) Szinnyi keveset tud, életrajzi adatai ismeretlenek, német nyelven kiadott naplóján kívül szerkesztette a *Részvét hangjai* című kötetet (Pest, 1854), valamint szerkesztette és kiadta az *Estike* című évkönyvet 1855-re. Így ennek az elbeszélésnek magyar eredetijét nem sikerült megtalálni.

Degré Alajos (1819–1896) író, publicista, számos novella, tárca, vígjáték szerzője. A *Pester Sonntagsblatt* tőle is több elbeszélést közölt. Ezek eredetijeinek megtalálása azonban a szerző termékenysége és főleg folyóiratokban szétszórta való közlése miatt nem vezetett eredményre. Így például tőle származik a „Magnetismus”⁶¹ című elbeszélés. Degrét némely kritikusa a magyar Saphirnak is nevezte kozmopolita humorisztikus írásai és a hazafias témák kerülése miatt. Az „Átkozott sötétség!”⁶² címen a *Divatcsarnok*ban megjelent novella fordítója Leopold Rosner („Verfluchte Finsterniß”⁶³). A „Coquetterie einer Woche” Carl Arnold fordításában több részletben került közlésre 1854 július–augusztus folyamán.

Beöthy László (1826–1857) író haláláig a *Hölgyfutár* munkatársa, szellemessége miatt az 50-es években a fiatal nemzedék egyik legnépszerűbb alakja volt. Tőle a „Der Windbeutel”⁶⁴ című novellát közölte a *Pester Sonntagsblatt*, ennek eredetijét azonban nem találtam meg. Degré és Beöthy mindketten az olcsóbb francia romantika követői, termékeny és felületes tárcaírók.⁶⁵

Egy másik kortárs író, népszínműíró, a Nemzeti Színház könyvtárosa, a *Hölgyfutár* és a *Divatcsarnok* című lapok szerkesztője, Balázs Sándor (1830–1887) „Éj és korány”⁶⁶ című elbeszélését vette át a lap a szerző 1855-ben megjelent kötetéből. A „Nacht und Morgen”⁶⁷ címen megjelent fordítás készítője ismeretlen.

Műfordítók

A folyóiratban legtöbbet publikáló műfordítók Dudumin kívül, akikről korábban már szóltam, Leopold Rosner és Szegfi Mór Mihály voltak. Rosner Lipót/Leopold

⁶¹ *Magnetismus*: Novelle von Alois DEGRÉ, Nach dem Ungarischen von V. = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 14. December 1853, 3–8.

⁶² DEGRÉ Alajos: *Átkozott sötétség!* = *Divatcsarnok*, 1853. május 29. 17. sz., 326–331.

⁶³ *Verfluchte Finsterniß!*, Novelle von Alois DEGRÉ, Aus dem Ungarischen uebersetzt von L. ROSNER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 16, Juli 1854, 385–387.

⁶⁴ *Der Windbeutel*, Von Ladislaus BEÖTHY, Aus dem Ungarischen von V... = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 4, 22. Januar 1854, 51–55; Nr. 5, 30 Januar 1854, 67–70

⁶⁵ NAGY Miklós: *A romantikus regény, A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Bp. Akadémiai 1965, 323.

⁶⁶ A „korány” a „reggel” szó a korban ismert szinonimája volt (lásd erre Edward BULWER-LYTON: *Éj és korány*. Ford.: VAJDA Péter. Pest: Hartleben, 1843), később azonban nem honosodott meg.

⁶⁷ *Nacht und Morgen*, Novelle von Alexander BALÁZS, Frei aus dem Ungarischen von A... Y. = *Pester Sonntagsblatt*, 1854. augusztus–szeptember, folytatásokban.

(1838–1903) pesti születésű könyvkereskedő, antikvárius volt, aki később Bécsben telepedett le, és fordításait különböző lapokban, így Bäuerle *Wiener Theater-Zeitung*­jában, a *Wanderer*ben, az *Oesterreichische Zeitung*ban és a *Pester Sonntagsblatt*ban közölte. Ezen kívül Jókai és Eötvös József-regényeket, Gyulai Pál-, Degré Lajos-elbeszéléseket is átültetett németre. Szegfi Mór (1825–1896) Prágában és Berlinben folytatott tanulmányokat, 1848-ban Szemere titkára lett, Világos után bujdosott, Berlinben, Párizsban és Londonban különböző hírlapoknak dolgozott. A kiegyezés után a kereskedelmi minisztériumban kapott titkári állást, de inkább a tanítás vonzotta, és a lőcsei, majd a kassai főreáliskolában tanított.

Karl Maria Kertbeny, az egyik úttörő, de sok kritikával illetett Petőfi-fordító és bibliográfus mint a francia irodalom német nyelven való közvetítője is szerepel a lapban. Tőle Thalés Bernard (1821–1873), francia költő, író, műfordító franciából németre fordított verseit közölte a *Pester Sonntagsblatt*, a „Lied”⁶⁸ és a „Marianne”⁶⁹ címűeket. Bernard azért vált számukra érdekessé, mert az 1848/49-es magyarországi események kiváltották Magyarország iránti szimpátiáját, Petőfi Sándorhoz még ódákat is írt.

A fordítók között találjuk a magyarországi német költészet ismert alakjának, az egri érsek Pyrker János Lászlónak a nevét is. Említésre érdemes a német nyelvű lapokban sokat publikáló, költő és műfordító Gottfried Feldinger (1819–1900, 1861-től Földényi Frigyes) temesvári ügyvéd, aki a Flóra költői néven alkotó Tóth Kálmánné Majthényi Flóra egy versét fordította. Tóth Kálmán két versét a műfordítóként kevéssé ismert Eiber Antal orvos ültette át. Az Alfred Teniers néven író Siegmund Herzl már a század második felének Petőfi-fordító generációjához tartozik.

Bár a műfordítók nagyobb hűségről, pontosabb fordításról tesznek tanúbizonyságot, mint a magyar irodalom német nyelven való korábbi népszerűsítői, mégis gyakorta hajtanak végre szándékosan olyan formai változtatásokat (strófák elhagyása, illetve hozzátétele), melyeknek tartalmi kihatásai vannak. Legeklejtőbb példája ennek Arany balladája, az „Ágnes asszony” és Lisznyai „A csalogány temetése” című verse, melyekben az ábrázolás hitelessége csorbul, illetve a magyar költők helyzetére való utalás elmarad a fordító önkényes beavatkozása miatt. Ezek az eredetitől való eltérések már szándékosak, azaz mások, mint Kertbeny felületességéből vagy nyelvi felkészületlenségéből eredő hibái.

Kisebb közlemények

A nem szépirodalmi írások (írók életével kapcsolatos anekdoták, személyes hangú kommentárok, irodalomtörténeti ismeretek népszerűsítő közlése) is az irodalommal vannak kapcsolatban.

⁶⁸ *Lied*, Von Thalés BERNARD, Aus dem Französischen durch KERTBENY = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 30, 1855, 424.

⁶⁹ *Marianne* Aus dem Französischen des Thalés BERNARD, Von KERTBENY, = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 51, 1855, 761.

Így például német fordításban közölték Jókainak az előző évi *Vasárnapi Újság*ban megjelent írását kortárs magyar írók sorsáról, a fordítást/összefoglalást Leopold Rosner készítette.⁷⁰ Az első helyen a tragikus sorsú magyar írók között nevének kimondása nélkül Jókai a magával közel egykorú Petőfiről szól, aki halhatatlan nevet szerzett magának, senki nem támogatta, nem vezette, saját erejéből jutott el a csillagok magasságáig, ahonnan csillagként hullott le. Az írók, költők, akiknek sorsát Jókai felidézi, Garay János, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Czákó Zsigmond és Nagy Ignác, akik vagy viszonylag fiatalon, súlyos betegségben, vagy elszegényedve haltak meg, illetve követtek el öngyilkosságot, általában az 50-es években. Voltak közöttük, akik a magyarul megjelent írás megjelenésének időpontja után haltak meg, némelyek néhány hónappal utána, Bajza azonban csak 1858-ban.

Rudolf Gottschall (1823–1909) német író, kritikus és irodalomtörténész 1855-ben megjelent kétkötetes munkája „Die deutsche Nationalliteratur der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts” alapján született az „Ein Dritter neben Goethe und Schiller”⁷¹ című írás, mely Jean Paul helyét a másik két költőóriás mellett jelöli ki a német irodalomban. Jean Paul azaz Johann Paul Friedrich Richter (1863–1825) korának egyik legolvasottabb regényírója volt, aki a felvilágosodásban gyökerezve jutott el a romantikáig, majd a kisemberek ábrázolásával megteremtette a realista regény felé való átmenetet. Gottschall Jean Pault a legnagyobb humorisztikus írók közé sorolja be, ami valóban fontos vonása volt prózájának, bár nem ez volt a legfontosabb jellemzője. Gottschall véleménye szerint Jean Paul Schiller és Goethe szükséges kiegészítője, az ő humorának csomópontjában egyesül Schiller erkölcsi ereje és Goethe személyes önvizsgálata; ami Schillernél az akarat, Goethénél a szemlélet, az Jean Paulnál az érzelem. Míg Goethének és Schillernek az antik, klasszikus képzés volt a mintája, addig Jean Paul a modern élet felé fordult, és ideálja a humanizmus volt. Neki megvolt az a képessége, ami hiányzott Goethéből és Schillerből, Jean Paul lehetett volna a német Shakespeare. Világszemlélete sajátos, egyedi, humora univerzális, fantáziája lángoló volt, képei határtalanok voltak. Ami humorát illeti, az együttérző, ironizáló és olykor tragikomikus is tudott lenni. Gottschall Jean Pault a modern költészet (értsd a modern próza) atyjának nevezi.

Leopold Rosner beszéli el a Tisza folyó keletkezésének mondáját a Vahot Imre és Kubinyi Ferenc kiadásában megjelentetett *Magyarország képekben* című kiadvány alapján.⁷² Szintén ő ír a délibáb néven közismert természeti jelenségről.⁷³

Egy rövid kis anekdota erejéig foglalkoznak gróf Mailáth János történetíróval, – ennek időszerűségét az adja, hogy Mailáth kilátástalan helyzete miatt 1855. január

⁷⁰ L.R.: *Ungarns Dichter und ihr Loos = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 48, 1855, 705–706, Nr. 49, 1855, 721–722.; JÓKAI MÓR: *Magyar költők sorsa = Vasárnapi Újság*, 1854. 4. sz. március 26. 26–27.

⁷¹ *Ein Dritter neben Goethe und Schiller = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 51 1855, 753–754.

⁷² *Die Sage von der Tisza*, Mitgetheilt von L. ROSNER = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 41, 8. October 1854, 537.

⁷³ *Ungarische Volkssagen, Délibáb*, Mitgetheilt von L. ROSNER, = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 26, 25. Juni 1854, 345–346.

3-án leányával együtt a starnbergi tóba ölte magát. Mailáthot mint kiváló történészt idézik fel, aki minden fontosabb esemény dátumát pontosan tudta.⁷⁴

A Biografische Denkmale rovatban Heine Madame Staëlről szóló írását közlik. Germaine von Staël-Holstein bárónő, népszerű francia író nő August Wilhelm Schlegel ösztönzésére írta meg hatkötetes művét „Németországról” („De l’Allemagne”) címen, melynek első kiadását 1810-ben Napóleon utasítására megsemmisítették, de 1815-ben sikerült újra kiadni. Madame de Staël 1817-ben halt meg Párizsban, tehát Heinével nem találkozhatott. Heine kifejti, hogy ez a mű mindig nevetséges és dühítő hatást váltott ki benne. Az író nő gyűlöli a császárt (Napóleon), de a nők gyűlölete egyben szerelem is – véli Heine. A nők veszélyesek, mondja Heine, de a szép nők nem annyira veszélyesek, mint azok a nők, akik több szellemi, mint testi előnyt tudnak felmutatni. Ezek után – valószínűleg Madame de Staël egy képe állhatott előtte – részletesen elemzi kezét, karját, szemét, amelyeket mind szépnek talál.⁷⁵

Szintén a Biografische Denkmale rovatban emlékeznek meg a neves osztrák orientalista és diplomata, Joseph von Hammer-Purgstall (1774–1856) nyolcvanadik. születésnapjáról.⁷⁶ Pályafutásának részletes ismertetését azzal kezdik, hogy párhuzamot vonnak közte és az idős kora ellenére szintén igen termékeny Goethe között.

Egyébként Goethe neve csak viszonyítási pontként tűnik fel a *Pester Sonntagsblatt*ban, műveit egyáltalán nem közlik. Ez a tendencia már az 1848 előtti időkből megfigyelhető volt, vagyis hogy a romantika kora óta Goethe és Schiller népszerűsége háttérbe szorult a Junges Deutschland mozgalom képviselői javára. Levitschnigg Goethe „Mahadöh und die Bayadere” [helyesen: „Der Gott und die Bayadere. Indische Legende”] című balladája dramatizálásra ihlette.⁷⁷ Ezen kívül ő szentelt Schiller szobrának egy költeményt, a versben Schillert hadvezérként mutatja be.⁷⁸

Kis kitekintés a társművészetekre Richard Wagner „A nürnbergi mesterdalnokok” című, egyetlen vígoperájának története; az operát csak jóval később, 1868-ban mutatták be. A történethez tartozik, hogy Wagner korábban a vígopera műfaját művészietlennek tartotta – szögezi le a szüzsé rövid összefoglalása előtt a cikk meg nem nevezett szerzője.⁷⁹

Obornyik Károly (1815–1855) író, tanár és drámaíró halálával többször is foglalkozik a *Pester Sonntagsblatt*. Először síremlékre szerveznek gyűjtést, munkásságát

⁷⁴ *Biografische Denkmale, Graf Johann Majláth = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 2, 1855, 23.

⁷⁵ *Biografische Denkmale, Heinrich Heine über Frau von Staël = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 44, 29. October 1854, 571–572.

⁷⁶ W. Z., *Hammer-Purgstalls achtzigster Geburtstag 9. Juni 1854 = Pester Sonntagsblatt*, Nr. 25, 18. Juni 1854, 342–345.

⁷⁷ *Mahadöh und die Bayadere : Eine Dramatisirung von Goethe’s gleichnamiger Ballade.*, Von LEVITSCHNIGG = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 35, 27. Mai 1854, 460–462.

⁷⁸ *Am Standbilde Schillers*, Von LEVITSCHNIGG = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 18, 30. April 1854, 257–258.

⁷⁹ *Richard Wagners Plan zu einer komischen Oper*; Mitgetheilt von Dr. F. = *Pester Sonntagsblatt*, 1855, Nr. 19, 1855, 251–252.

pedig Dudumi méltatja,⁸⁰ majd ugyancsak ő mond köszönetet a beérkezett adományokért.⁸¹

Az 1850-es évek magyarországi német nyelvű sajtójával kapcsolatban fel kell tennünk azt a kérdést, ki olvasott német nyelvű szépirodalmi lapot az önkényuralom éveiben, mi köti a hazai német értelmiséget (és jelen esetben a vele szimpatizáló osztrák költő Levitschnigget) ebben az időszakban a magyar irodalomhoz? Megállapításként fogadhatjuk el azt a tényt, hogy a németiség és a magyarság széles körei között a forradalom előtt kialakult és a forradalomban megerősödött érzelmi kötődést az önkényuralom évei nemhogy fellazították volna, hanem inkább a felszín alatt felerősítették.⁸² A német nyelvű sajtón belül a politikai újságokon (itt elsősorban az 1854 óta létező *Pester Lloyd*ra, valamint a vidéki orgánumokra gondolok) kívül a legszűkebb mezsgye, ahol a kapcsolattartás lehetősége fennállt, a szépirodalom területe volt. Ezen belül is a legszínvonalasabb magyar írók, költők és az idő rostáján később kihullt, de a kortársak által ismert magyar szerzők tolmácsolása. Arra, hogy nem magyarországi német nyelvű szerkesztő Magyarország területén adott ki német nyelvű lapot, később adódik még egy példa Leopold von Sacher-Masoch esetében, aki 1880 április 18. és július 11. között adta ki mindössze 13 számot megért *Belletristische Blätter* című hetilapját.⁸³ Ő azonban nem a magyar irodalom német nyelven való népszerűsítését akarta segíteni, hanem főleg saját írásait kívánta fórumhoz juttatni.

1848–49 után a hazai német irodalom számos, hazai gyökerű szereplőjének munkásságában, az irodalmi sajtóban, illetve a könyvkiadásban egyre nagyobb teret foglal el az egykorú magyar irodalom német nyelvű tolmácsolása. Ez a tevékenységi forma már az 1830-as évektől jelen van, de az 1850–60-as évekre messze meghaladja azt a mértéket, amit az eredeti szerzői tevékenység kiegészítőjeként elfoglalhat.⁸⁴ A fordítások és a kiadott kötetek zöme Petőfi és Jókai uralmát mutatja, ugyanakkor a fordítások egyre szélesedő sodra viszi magával a kevésbé jelentős, olykor csupán divatos szerzők tucatjait is, így például az általunk vizsgált lapban is sokat szereplő Lisznyait. Lényegében a fordítás terén való tevékenykedés hivatott pótolni a színvonalas hazai német nyelvű irodalmi és kulturális aktivitást, sőt ez helyenként köteleességszerű megélhetési rutinba ment át. Azonban azt is látnunk kell, hogy az egyre inkább kétnyelvűvé vagy teljesen magyarrá váló közönség legszűkebb köre sem olvassa mindazt végig, ami nap mint nap fordítás gyanánt megjelenik.⁸⁵

⁸⁰ *Einen Grabstein für Carl Obernyik!* Von Demeter DUDUMI = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 35, 1855, 497–498.

⁸¹ DUDUMI, Demeter, *Den Grabstein Carl Obernyik's betreffend* = *Pester Sonntagsblatt*, Nr. 37, 1855, 529.

⁸² KOMÁROMI Sándor, *A magyarországi német irodalom 1848/49 és 1918 között*, = *Fejezetek a magyarországi német irodalom történetéből*, Bp., Lucidus, 2002, (Kisebbségkutatás könyvek), 303.

⁸³ RÓZSA Mária, *Leopold von Sacher-Masoch lapalapítási kísérlete Budapesten: Belletristische Blätter (Lipcse–Budapest)*, = *Keresztmetszetek: Tudományképek és kulturális technikák a magyar és német nyelvű kultúrában*, szerk. Kerekes Amália és Teller Katalin, Bp., Gondolat, 2007. CD formátumban.

⁸⁴ KOMÁROMI 2002, (79. jegyzetben), i. m. 298.

⁸⁵ KOMÁROMI 2002, (79. jegyzetben), i. m. 304–305.

Összefoglalólag azonban elmondható, hogy még ha feltételezhetően a hatalmas mennyiségű fordításirodalomnak viszonylag kevés – főleg szakmabeli – olvasója lehetett, a *Pester Sonntagsblatt* a lapban közölt sok magyar klasszikus a színvonalas fordításokon keresztül bizonyára a női olvasókon kívül eljutott a műveltebb, németül olvasó középpolgári rétegekhez. Így a lap irodalmi anyagának feltárása hozzájárulhat a korszak magyarországi német nyelvű sajtójának mint igen fontos kultúrtörténeti és irodalomtörténeti forrásnak a jobb megismeréséhez.

RÓZSA MÁRIA

Deutsch-ungarische literarische Beziehungen im *Pester Sonntagsblatt* 1853–1855

Der österreichische Dichter, Schriftsteller und Redakteur Heinrich Ritter von Levitschnigg lebte und wirkte seit 1845 in der ungarischen Hauptstadt. Hier redigierte er 1853–1855 das belletristische Wochenblatt unter dem Titel *Pester Sonntagsblatt*. Zielsetzung des hauptsächlich für Damen gedachten Journals war „Förderung des wahrhaft Schönen in der Poesie, Kunst und Literatur“. Den einzelnen Nummern wurden auch Modebilder sowie Schnittmuster beigegeben. Neben modischen österreichischen und ungarischen Autoren veröffentlichte Levitschnigg Klassiker wie Heine, Gottfried Keller, Friedrich Hebbel bzw. von den Österreichern Anastasius Grün, Franz Grillparzer und mehrere Übersetzungen, ungarischerseits von Sándor Petöfi, János Arany und Mór Jókai in seinem Blatt. Die professionellen Übersetzer der ungarischen Literatur (Demeter Dudumi, Leopold Rosner, Mór Mihály Szegfi, Gottfried Feldinger/Frigyes Földényi, Alfred Teniers, Carl Schröter) gehörten zur jüngeren Generation. Für sie war zwar eine größere Treue zum Original charakteristisch als für die älteren Vermittler der ungarischen Literatur ins Deutsche (Karl Maria Kertbeny, Adolf Dux), sie führten aber manchmal formale Änderungen am Text durch (z. B. Weglassen bzw. Hinzufügung von Strophen), die auch inhaltliche Modifizierungen mit sich brachten. Diese Abweichungen vom Original sind anderer Natur als die Fehler bei Kertbeny, deren Ursache seine Oberflächlichkeit oder mangelnde Sprachkenntnis war. Durch die im Blatt veröffentlichte niveauevolle Belletristik konnte das *Pester Sonntagsblatt* wahrscheinlich neben den Damenlesern auch eine gebildete deutsch lesende Mittelschicht der Bürger erreichen und deswegen stellt diese Zeitschrift ein wichtiges kultur- und literaturgeschichtliches Dokument dar.